

НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЯ АДМЕТНАСЦЬ АНТРАПАНІМІКОНУ ГІСТАРЫЧНАЙ ПРОЗЫ ЗІНАІДЫ ДУДЗЮК

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА АНТРОПОНИМИКОНА ИСТОРИЧЕСКОЙ ПРОЗЫ ЗИНАИДЫ ДУДУК NATIONAL AND CULTURAL PECULIARITIES OF THE ANTHROPONYMICON IN THE HISTORICAL PROSE BY ZINAIDA DUDYUK

В статье рассматриваются употребленные в контексте исторической прозы Зинаиды Дудюк личные имена, фамилии, прозвища персонажей, которые являются средством характеристики и оценки героев, а также способом выражения гражданской позиции писателя, авторской оценки действительности.

Ключевые слова: литературная ономастика, оним, антропоним, поэтоним, фамилия, «говорящая» фамилия.

The article views proper names, surnames, nicknames of the characters in the context of historical prose by Zinaida Dudyuk. They function as the means of characterization and evaluation of the characters, and also as a way of showing the civil position of the writer, author's evaluation of reality.

Keywords: literary onomastics, onim, anthroponym, poetonym (poetic name), surname, «talking» surname.

Науч. рук. – С. Ф. Бут-Гусайм, кандидат филологических наук, доцент БрГУ им. А. С. Пушкина, Брест, Беларусь.

Зборнік Зінаіды Дудзюк «Палоннікі жыцця» ўключае аповесці «Кошт апошняга слова», «Мастацтва забіваць», «Зло чужымі рукамі» і аповяданні. Героі твораў берасцейскай аўтаркі – людзі, якія жывуць адпаведна свайму разуменню годнасці і сумлення. Творча ўваскрашаючы гісторыю XX стагоддзя, пісьменніца ўмела выкарыстоўвае прагматычны патэнцыял і нацыянальна-культурную інфармацыю ўласных імёнаў. Найбольшая сэнсавая і эмацыянальная нагрузка ў творы прыпадае на **антрапанімы**.

Сродкам адлюстравання гістарычнага каларыту ў творах З. Дудзюк з'яўляюцца імёны палітыкаў і ваеначальнікаў *Сталіна, Леніна, Пятлюры* і інш. Рэальныя постаці мінуўшчыны – гэта гістарычны «кантэкст» мастацкага палатна, жывое асяроддзе, найбольш выразны і праўдзiвы фон дзеяння.

Антрапанімы, ужытыя ў творах З. Дудзюк, належаць да нацыянальнай беларускай іменаслоўнай сістэмы. Рэгіянальны каларыт ствараюць ужытыя ў маўленні персанажаў зборніка формы імёнаў, у якіх адлюстраваны асаблівасці мясцовай гаворкі: «*У шматдзетнай сям'і нарадзілася Ёўга, але была асуджана лёсам на адзіноту*» [1, с. 19]. У маўленні персанажаў прозы берасцейскай аўтаркі шырока ўжываюцца формы суб'ектыўнай ацэнкі **антрапанімаў**, што адлюстроўваюць традыцыйны нацыянальнага іменаслову. У творах выкарыстаны эмацыянальныя варыяцыі імён маленькіх герояў, якія выражаюць ласку і пяшчоту да дзяцей і падлеткаў: «*Марынка, Дзяніска, барыце патрошку, не будзеце разліваць, – падказвала маці дзецям, парадкуючы ля печы гаршкі*» [1, с. 72]; «*Толькі шкада было пакідаць сiратою Юльку*» [1, с. 54]. Эмацыянальныя формы могуць перадаваць глыбіню пачуцця да каханага чалавека: «*Другое пісьмо напісаў Світалічцы, светлай дзяўчыцы, дзеля якой хацелася таксама жыць цяпер*» [1, с. 116]. Заўважым, што і сталыя героі, прайшоўшы жыццёвыя выпрабаванні, цёпла, спачувальна адносяцца да людзей, што праяўляюцца ў ласкальных формах звароту: «*Што? Што з табою, Алесечка?*» [1, с. 6]; «*Гэта, Іваначка, хутка пройдзе*» [1, с. 83]. Знаходзім на старонках твораў і прынятыя ў вясковым асяроддзі формы звароту да сталага пажананага чалавека праз спалучэнне «*дзядзька, цётка + імя*» («*Добрага здароўечка, дзядзька Мірон, што пра мяне даеце*» [1, с. 115]), а таксама па імені па бацьку («*Дзе тут мая Пятроўна?*» [1, с. 128]).

Адлюстроўваючы этыкетныя нормы, імёны герояў ужываюцца ў поўнай форме ў спалучэнні з іменем па бацьку, што з'яўляецца паказчыкам павагі да чалавека: «*Дзякую, Лукаш Кандратавіч, мне пасля размовы з вамі ажно ў вачах пасвятлела*» [1, с. 33]; «*Нам з Якавам Саламонавічам часам падмены бракуе, бо і тавар трэба прыняць, і выручку здаць*» [1, с. 85].

Асабовая імя – паказчык **суб'ектывацыі** (надзялення чалавека статусам асобы, прызнання яго грамадскай і асобнай значнасці). Для ідэнтыфікацыі індывіда, пазбаўленага асобнага статусу, выкарыстоўваюцца іншыя сродкі, у прыватнасці, нумары. Гэтая заканамернасць адлюстроўваецца

ў аповесці З. Дудзюк «Мастацтва забіваць». Герой твора, Багдан, трапіўшы ў турму, страціўшы волю, губляе і права на імя, становячыся носьбітам парадкавага нумара. Нумар прадстаўляе чалавека ў якасці рэчы. Носьбіт нумара не мае права на сваё «я» і на асабістае волевыяўленне: «*Выдалі цёплае лагернае адзенне: ватныя штаны, бялізну, ватоўку з нумарам на спіне. Цяпер забывай сваё імя, зэк № 287*» [1, с. 114]. Сродкам ідэнтыфікацыі зняволеных у лагеры з’яўляюцца мянушкі, напр.: «*Багдан прыгледзеўся да астатніх вязняў і адзначыў, што па адзенні можна пазнаць, хто дзе працаваў на волю. Вагнь у таго таўставатага штаны з лампасамі, яго ўсе так і называюць „Генерал“*». *А таго сівенькага з барадой „Прафесарам“ клічуць*» [1, с. 113].

Знаходзяць адностваранне на старонках твора З. Дудзюк ужывальныя ў народным асяроддзі азначна-характарыстычныя мянушкі, утвораныя на базе ўласнага імянаў людзей. Так, празванне аматара выпіўкі **Нехадзімавіч** узнікла на аснове імені па бацьку: «*Гаспадар яго, Нехадзімавіч, гэтак клічуць чалавека ў гарадку, хоць па папярце ён Нікадзімавіч, нагадае створы зашмальцаваны рубель у сваёй вечна аблезлай і абшарпанай адзежыне, прапахлай памяямі, якія ён звозіць з гарадскіх ставак на свінаферму*» [1, с. 203].

Сродкам стварэння запамінальных партрэтаў персанажаў з’яўляюцца прозвішчы. Як вядома, антрапанімічная прастора мастацкага твора – гэта адностваранне антрапанімікону пэўнай мовы. У антрапанімічнай прасторы твораў З. Дудзюк можна выдзеліць прозвішчы, што ўзніклі ад мірскіх імён. Антрапанімы гэтай групы ўтварыліся ад апелятываў як лексіка-семантычным спосабам (**Нерат**, **Бязмен**), так і з дапамогай розных суфіксаў (**Самковіч**, **Віннікаў**, **Трамваеў**). У аснове гэтых прозвішчаў ляжаць былыя мянушкі апелятыўнага паходжання: 1) найменні, утвораныя ад назваў прадметаў побыту, транспартных сродкаў: **Нерат** («*рыбалоўная снасць канічнай формы ў выглядзе сеткавай камеры, нацягнутай на драўляны каркас, з кароткім конусападобным уваходам*» [2, с. 247], **Бязмен**, **Трамваеў**); 2) мянушкі, утвораныя ад назваў прыродных з’яў і раслін: **Рыпак** («*ільдзіна, якая вертыкальна або з нахілам вылучаецца на лядзёнай паверхні ў наўночных марэх*» [2, с. 318]), **Вішанька**, **Лазюк** і інш.; 3) найменні асобы паводле прафесіі, роду дзейнасці: **Смаляр**, **Віннікаў**.

Асобныя прозвішчы герояў твораў З. Дудзюк варта аднесці да гаваркіх паэтонімаў. Напрыклад, адмоўную ацэнку персанажа выражае ўскоснагаваркое прозвішча чыноўніка, супрацоўніка ЦК партыі **Трамваеа**. «*Ты толькі ўслухайся, якое ў нас прозвішча пралетарскае*» [1, с. 56], – гаварыў бацька, турэмны наглядчык, сыну, будучаму чыноўніку. Майстар рыфмаваных прысвячэнняў начальству, **Трамваеў** пачаў кіраваць культурай у вобласці. Ахвярай бязлітаснага чыноўніка становіцца **Вішанька** – жанчына, якая не адказвае ўзаемнасцю на пачуцці партыйнага кіраўніка. Надзелены неабмежаванай уладай, **Трамваеў** пры падтрымцы паслухмяных кар’ерыстаў Лукаша Самковіча і Клари Нерат з’яўляецца непакорлівым пісьменніцу ў псіхіятрычнай бальніцы, а потым будоўшчыца да самагубства. Прозвішча, у аснове якога найменне бяздушнай жалезнай машыны, адпавядае сутнасці амаральнага чалавека – вінца бюракратычнай сістэмы.

Замалёўкамі кар’ерыстаў-прайдзісветаў савецкага часу сталі прозвішчы персанажаў аповесці «Зло чужымі рукамі». Сэнсавая нагрузка прозвішча начальніка рамонтна-будаўнічага ўчастка Шлёмы-Леаніда **Мізэрры** суадносіцца са значэннем прыметніка **мізэрны** – «*вельмі малы, нязначны*» [2, с. 345]. Паэтонім адпавядае сутнасці па-чалавечы дробнага мужчыны, які адрываецца ад сям’і, належным чынам не даглядае цяжка хворага бацьку. «*Мізэрры задыхаўся без новых заду, без рызыкаўных аперацый. Нуднае пасіўнае жыццё забівае яго*» [1, с. 154]. Жыццё **Мізэрры** – бясконцае махлярства, аферы, скіраваныя на ўзбагачэнне, атрыманне незаслужаных узнагарод ад начальства. Сумленныя ж людзі, якія становіліся на шляху Мізэрры, бязлітасна знішчаліся. Дабіваючыся каханай дзяўчыны, мужчына не грэбе падманам, інтрыгамі, нават фізічным знішчэннем саперніка. Характарыстычным з’яўляецца таксама прозвішча паплегніцы Мізэрры Ліды **Хлус**, «*паслухмянай лялькі*», якая нязменна падтрымлівае начальніка ў ягоных махлярствах.

Такім чынам, уласныя імёны ў кантэксце зборніка Зінаіды Дудзюк «Палоннікі жыцця» выконваюць важную ролю: ствараюць партрэты герояў, выражаюць іх узаемаадносінны, дапамагаюць перадаць грамадзянскую пазіцыю пісьменніцы, аўтарскую ацэнку жыцця.

Літаратура

1. Дудзюк З. Палоннікі жыцця. Мінск, 1997.
2. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: больш за 65 тыс. слоў / І.М. Бунчук [і інш.]; пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. Мінск, 1996.